

Понедільчук Тетяна, Приходько Тамара. Теоретичні підходи до формування середовища розвитку підприємництва. *Економічний дискурс*. 2022. Випуск 3-4. С. 50-60.

DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022-2-5>

УДК 338.22.01

JEL Classification M13, F41, J23

Понедільчук Тетяна

к.е.н., доцент кафедри економіки та економічної теорії
Білоцерківський національний аграрний університет

E-mail: komar.tv@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0622-4318

Приходько Тамара

асистент кафедри економіки та економічної теорії
Білоцерківський національний аграрний університет

E-mail: prykhodko_tamara@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1802-441X

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація

Вступ. Ефективний розвиток підприємницького середовища є ключовим фактором сталого функціонування підприємницьких структур. Підприємницька діяльність забезпечує поліпшення соціальної ситуації, вирішуючи проблеми, пов'язані із зайнятістю населення, рівнем доходів його домогосподарств, доходами регіонального та місцевих бюджетів, нівелюючи осередки соціальної напруги. Це обумовлює необхідність формування підприємницького середовища, що забезпечує підвищення ефективності діяльності бізнес-структур, активізацію факторів її розвитку, що діють на макро-, мезо-, мікро- та нанорівнях.

Методи. Методичною і теоретичною основою дослідження є наукові положення фундаментальних і прикладних досліджень у галузі економічної теорії, стратегічного управління, планування, праці вітчизняних і зарубіжних учених різних галузей економічної науки, в яких наведені фундаментальні теорії формування середовища розвитку підприємництва.

Результати. Уточнено економічний зміст підприємницького середовища регіону як складної системи, що утворюється діями (функціями) суб'єктів п'яти рівнів: нанорівень утворюють підприємці, що поєднують функції власника та управління; власники бізнесу; наймані керівники та працівники, які формують «техносферу»; мікрорівень представляють підприємства та взаємодіючі з ними організації іншої інституційної природи; макро- та мезорівень формують органи влади відповідних рівнів та органи місцевого самоврядування; на глобальному рівні діють найвищі органи влади держав, економічні спілки, транснаціональні компанії, економічні організації міжнародного рівня. Авторську позицію відрізняє обґрунтування складу виконуваних функцій суб'єктами різних рівнів, які відповідають їх соціально-економічній та інституційній природі, що дозволило визначити склад та характер впливу факторів розвитку підприємницького середовища регіону.

Перспективи. Повоєнний період розвитку сільських територій буде здійснюватися за рахунок активізації підприємницької ініціативи населення. Відповідно до цього постає завдання щодо формування сприятливого середовища активізації діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, використовуючи важелі державних та місцевих органів влади, шляхом запровадження прямих та непрямих методів державного стимулювання. Формування середовища розвитку підприємництва в повоєнний період відродження аграрної економіки буде вимагати розробки Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни на рівні держави та адміністративно-територіальних утворень, що передбачатиме впровадження в практичну площину програм

пільгового оподаткування, грантової підтримки, тощо.

Ключові слова: підприємництво, середовище, підприємницька діяльність, населення, доходи.

Вступ.

Ефективний розвиток підприємницького середовища є ключовим фактором сталого функціонування підприємницьких структур. Підприємницька діяльність забезпечує поліпшення соціальної ситуації, вирішуючи проблеми, пов'язані із зайнятістю населення, рівнем доходів його домогосподарств, доходами регіонального та місцевих бюджетів, нівелюючи осередки соціальної напруги. Це обумовлює необхідність формування підприємницького середовища, що забезпечує підвищення ефективності діяльності бізнес-структур, активізацію факторів її розвитку, що діють на макро-, мезо-, мікро- та нанорівнях.

Підприємницька діяльність – це середовище, що є об'єднуючим початком – всіх суб'єктів підприємництва, яке визначає їх спільні позиції. Вона розвивається в економічному середовищі, яке існує в країні в різні періоди. Це середовище є об'єднуючим початком всіх суб'єктів підприємництва, що визначає їх позиції не ізольовано, а спільно. Як і «система підприємництва», так і «підприємницьке середовище», по суті, є те саме, оскільки виконують одну і ту ж роль. Крім умов функціонування вони між собою взаємно пов'язують суб'єкти підприємництва. Умови розвитку та становлення системи підприємництва, її стійкості та динамічності можна досягти в комплексі низки факторів, що формуються у взаємодії один з одним суб'єктів підприємництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження підприємницького середовища з позиції факторів, що його формують на макро- та мікро- рівнях, здійснювалося представниками класичної економічної теорії: Дж. Коммонсом, Р. Коузом, К. Марксом, А. Маршаллом, А. Смітом, Ж.-Б. Сеєм, О. Вільямсоном, Й. Шумпетером та ін. Однак, у працях більшості авторів не приділено уваги основним напрямам подальшого практичного застосування запропонованих класифікацій для підвищення рівня сприяння підприємницького середовища.

Незважаючи на значну кількість публікацій та глибину досліджень у галузі, що розглядається, проблеми формування регіонального підприємницького середовища при взаємодії суб'єктів управління ним, а також напрями підвищення ефективності факторів його розвитку, залишаються актуальними для досліджень.

Мета.

Мета – на основі узагальнення досліджень науковців запропонувати авторський підхід щодо формування середовища розвитку підприємництва.

Методологія дослідження.

Методичною і теоретичною основою дослідження є наукові положення фундаментальних і прикладних досліджень у галузі економічної теорії, стратегічного управління, планування, праці вітчизняних і зарубіжних учених різних галузей економічної науки, в яких наведені фундаментальні теорії формування середовища розвитку підприємництва.

Результати.

Економічні процеси у системах різного рівня є складними, різномірними за складом учасників, їх інтересами, взаємозв'язками між підсистемами. Формування та розвиток сприятливого для соціально-економічних підсистем регіонів середовища вимагає осмислення його змісту для подальшого використання з метою практичного управління їх розвитком. С. В. Цюцюпа справедливо зазначає, що середовище може створювати серйозні перешкоди для виробничої діяльності через виникнення політичних, економічних та соціальних бар'єрів [1].

У науковій зарубіжній літературі поняття «підприємницьке середовище» трапляється досить рідко, зазвичай, вживаються терміни «ділове середовище», «оточення підприємницької організації», «середовище організації», «бізнес-середовище» тощо.

Словник бізнесу «Business Dictionary» трактує підприємницьке середовище як поєднання внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на поточну ситуацію в компанії. Підприємницьке середовище включає: клієнтів і постачальників, конкурентів, власників, технології, законодавство і діяльність уряду, ринкові, соціальні та економічні тенденції.

Автори «Business Studies» зазначають, що термін «підприємницьке середовище» означає зовнішні сили, фактори та інститути, що знаходяться поза контролем бізнесу та впливають на функціонування підприємства. Склад елементів підприємницького середовища автори видання трактують так само, як і вказаний вище словник бізнесу.

Івасів І. І. включає у склад елементів підприємницького середовища загальні економічні, політичні, соціальні умови функціонування бізнесу [2].

На наш погляд, висловлені точки зору характеризують підприємницьке середовище у досить загальному вигляді. Не можна погодитися, однак, з точкою зору, відповідно до якої поза підприємницьким середовищем виявляється діяльність самих бізнес-структур. Якщо прийняти цю позицію, то виявиться, що середовище для соціально-економічної системи створює хтось лише ззовні, і не зрозуміло, навіщо це потрібно «творцю».

Н. Є. Василюшин вважає, що підприємницьке середовище – це сукупність конкретних умов господарювання, у яких функціонують підприємці [3].

При цьому вищезазначені автори зазначають, що розвиток підприємницької діяльності тісно пов'язаний із зовнішнім середовищем, а сприятливе середовище сприяє розвитку бізнесу, зростанню його соціально-економічної результативності. Як основні складові підприємницького середовища виділяють: економічну, технологічну, соціально-культурну, інституційну, територіально-географічну складові. Як бачимо, елементи підприємницького середовища представлені з функціональної точки зору. Суб'єкти цього середовища не представлені у дослідженні. Важливо, що автори неявно ототожнюють підприємницьке середовище загалом та зовнішнє середовище.

В.В. Гребінник, С.В. Шкодинський під підприємницьким середовищем розуміють сприятливу соціально-економічну, цивільно-правову, політичну ситуацію, що склалася в державі, яка забезпечує економічну свободу дієздатної частини населення для здійснення підприємницької діяльності, націленої на задоволення поточних потреб усіх суб'єктів ринкової системи [4].

О. М. Асаул, М. П. Войнаренко під підприємницьким середовищем розуміють наявність умов та чинників, які впливають на суб'єкти підприємництва та вимагають прийняття організаційно-управлінських рішень для їх ліквідації чи адаптації [5].

На характеристику сприятливого підприємницького середовища звертає увагу також Гудзь Ю.Ф., стверджуючи, що воно передбачає наявність соціально-економічних умов, які забезпечують самостійність діяльності підприємця, зменшують ризики, гарантують його орієнтацію на комерційний успіх і соціальну відповідальність [6].

Мезенцева О. М. під підприємницьким середовищем розуміє сприятливу соціально-економічну, цивільно-правову, а також політичну ситуацію, що склалася в державі, яка забезпечує економічну свободу дієздатної частини населення для здійснення підприємницької діяльності, націленої на задоволення різноманітних потреб суб'єктів ринкової економіки [7]. Як бачимо, зазначені автори визначають підприємницьке середовище як сприятливе для бізнесу, що, на наш погляд, далеко не завжди відповідає фактичному стану справ.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що вплив підприємницького середовища систем макро- і мезорівнів має бути спрямований на забезпечення необхідного та достатнього рівня економічної свободи суб'єктів господарювання, умов функціонування капіталу, відтворення його ресурсної основи, що включає матеріальні, людські, фінансові, інституційні, інфраструктурні, інформаційні ресурси; забезпечення умов їх адаптації до змін у техніко-

технологічній, соціально-економічній та інституційній сферах суспільного устрою. Однак, зазначене відображає у загальному вигляді лише загальні характеристики саме сприятливого підприємницького середовища.

У свою чергу, стан підприємницького середовища істотно впливає на розвиток економіки та суспільства, організацію використання економічними суб'єктами основних економічних ресурсів: праці, землі та капіталу. У той самий час, економічний зміст підприємницького середовища як суспільного явища, вивчено не повною мірою. Особливо це стосується систем нано-, мікро- та мезорівня. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати підприємницьке середовище з використанням історико-генетичного та логічного методів у взаємозв'язку з вихідними категоріями «підприємець», «підприємницька діяльність» тощо.

Найчастіше дослідники розглядають підприємництво як самостійне економічне та соціальне явище, окрему незалежну систему, що визначається набором стандартних характеристик, пов'язаних із виробництвом, розподілом та обміном благ і послуг. У той же час підприємницьке середовище може розглядатися як складно структурована підсистема систем макро-, мезо- та мікро- рівнів, що є умовою їх економічного, соціального та просторового розвитку.

У процесі еволюції підприємництво трансформується, висуваючи нові вимоги до стану середовища свого функціонування. Тобто, у процесі соціально-економічного розвитку будь-якої системи відбувається конкретизація наведених вище положень, що відображають вимоги до стану підприємницького середовища.

Поняття «підприємницьке середовище» нерозривно пов'язане з вихідною категорією «підприємництво». Зміст терміну змінювався у розвитку економічної науки. Протягом тривалого часу здійснювався процес удосконалення теорії підприємництва. Як економічна категорія воно виникло в XVIII ст., що пов'язано із вступом в індустріальну епоху світового господарства.

Концепція Р. Кантільона заснована на уявленні про підприємця як економічного суб'єкта, що діє в умовах ризику та невизначеності. Виходячи з цього можна визначити підприємницьке середовище як комплекс умов діяльності економічних суб'єктів, що містять ризику та невизначеність [8]. Слід погодитися із зазначеним автором і вважати, що це іманентні властивості підприємницького середовища, що розрізняються у функціональних та просторових системах різного рівня лише кількісно.

А. Сміт характеризує підприємця ширше, включаючи у його характеристики власність коштом виробництва, що у силу цього є капіталом. Ризик і невизначеність зберігаються у його дослідженнях як показники середовища підприємницької діяльності, але до неї додається важливий елемент – конкуренція [9].

Важливо, що А.Сміт досліджував як загальні характеристики підприємницького середовища, так і його функціональні та просторові особливості, що визначають конкретні умови функціонування в різних країнах, галузях, у містах, дрібних населених пунктах, регіонах. Так, А.Сміт звертає увагу на різний рівень життя та умови функціонування капіталу в таких регіонах Сполученого Королівства, як Англія та Шотландія. У цілому нині територіальний аспект функціонування капіталу помітно виражений в дослідженнях А. Сміта. Практично вся його теоретична аргументація будується на зіставленні умов діяльності підприємців та працівників на різних територіях.

До найбільш значимих компонентів підприємницького середовища А. Сміт відносив: розміри території, обсяги функціонуючого капіталу, доступність робочої сили за кількістю та рівнем оплати праці, рівень відсотка на позиковий капітал, престижність сфери діяльності, рівень небезпеки та шкоди для здоров'я, привабливість у соціально-інституційному сенсі, характер і рівень впливу держави на підприємницьку діяльність.

Ж.Б. Сей розглядає підприємництво з позицій теорії чинників виробництва, які беруть участь у створенні вартості продукту і є джерелами багатства суспільства. Зазначений автор є прихильником вільної конкуренції як головного елемента підприємницького середовища, але включає в неї нові компоненти. Він звернув особливу увагу на діяльність органів громадського

управління (зрозуміло, що цей термін він не використовував, хоча використовував саме його зміст). У цьому необхідно відзначити відданість Ж.Б. Сей управлінню соціально-економічними процесами, заснованому на знанні економічних законів. При цьому йшлося не тільки про найвищий рівень управління, а й регіональні та муніципальні рівні: «Добробут міста чи провінції часто цілком залежить від діяльності місцевої адміністрації» [10].

Таким чином, можна стверджувати, що до характеристик підприємницького середовища Ж.Б. Сей відносив діяльність органів влади та управління різних рівнів. Як умови середовища підприємницької діяльності, що перешкоджають і сприяють її розвитку, Ж.Б. Сей визначає: рівень диференціації доходів у тій чи іншій місцевості, суспільні звичаї, характер і рівень громадського споживання (включаючи споживання державних органів).

Загальний контекст робіт Ф. Бастіа дозволяє трактувати його погляди на підприємницьке середовище як рух товариств до гармонійних відносин на основі справедливого обміну послугами, під якими розуміється будь-яка діяльність, спрямована на задоволення потреб інших людей та їхніх груп.

К. Маркс розглядає підприємницьке середовище з позиції можливостей накопичення капіталу. До основних його елементів у контексті виробництва та капіталізації додаткової вартості К. Маркс відносить: ступінь використання робочої сили, зниження рівня оплати праці нижче вартості робочої сили, рівень суспільної продуктивності праці, структуру капіталу, співвідношення застосовуваного та споживаного капіталу, масу застосовуваного капіталу та відповідно, масштаб виробництва. Важливими елементами підприємницького середовища зазначений автор вважає також рівень безробіття, контрольну діяльність державних органів (насамперед, фабричних інспекцій), законодавчі обмеження робочого дня. Слід зазначити, що К. Маркс, як і його попередники, фіксує різні умови підприємницької діяльності та життєдіяльності працівників у різних галузях, регіонах та муніципальних утвореннях Британії.

У неокласичній теорії (А. Маршалл, Л. Вальрас, К. Менгер) міцно утвердилося положення про підприємця як про менеджера. Відповідно, розгляд підприємницького середовища проводився з позицій реалізації його цілей – пристосування виробництва до змінних умов ринку, відновлення порушених у ньому відтворювальних пропорцій, ефективнішого застосування ресурсів, задоволення попиту споживачів. Особливу увагу зазначені автори приділяють організації виробництва, як внутрішньому елементу підприємницького середовища.

У цьому контексті слід виділити ідеї А. Маршалла, який наголошував на тому, що розвиток суспільства регулюється універсальними законами економіки. Умови підприємницької діяльності стають дедалі диференційованішими. При цьому відбувається витіснення застарілих форм більш ефективними в процесі своєрідної соціальної еволюції: «...Закон заміщення ... призводить до витіснення одного методу промислової організації іншим методом, що приносить прямі та безпосередні результати при менших витратах. ... Тому багато комерційних підприємств чахнуть і гинуть, хоча зрештою вони могли б послужити хорошу службу суспільству за більш справедливих вихідних умов» [11].

Отже, за О. Маршаллом, наявність сприятливих умов підприємницької діяльності сприяє не тільки збереженню неефективних з ринкових позицій суб'єктів господарювання, а й задоволенню суспільних потреб в цілому. «Принцип заміщення» А.Маршалла відіграє роль особливого механізму вибору більш придатних для використання або більш здатних до подальшого розвитку комбінацій факторів виробництва відповідно до закону природного відбору. Цю позицію А. Маршалла необхідно трактувати як необхідність формування економічного середовища з двома векторами розвитку конкуренції: вибір ефективних моделей поведінки суб'єктів господарювання та обмеження її руйнівної дії.

Маршалл відзначає, що не лише особисті якості підприємця визначають успішність його господарської діяльності, але й «успадковані» ресурси, отримані у спадок або від суспільства в цілому: «Здібний підприємець, який починає своє життя, володіючи великим капіталом і хорошими

діловими зв'язками, ймовірно, отримуватиме вищі доходи від управління, порівняно з індивідом, який не має таких переваг». У цьому випадку ми бачимо звернення автора до такої характеристики підприємницького середовища, як ділові зв'язки.

Пізніше Ф. Хайєк виступив з критикою цієї позиції, заперечуючи доцільність використання примітивних форм управління – унітарних цілей, їх загальної ієрархії, розподіл відповідно до індивідуальних заслуг і ін., у тому числі, свободи від економічних зобов'язань найуспішніших підприємців перед суспільством. Свобода особистості, за Ф. Хайєком, дає будь-якій людині можливість використовувати свій потенціал для успішної самореалізації [12].

Ф. Хайєк також звертає увагу на деякі конкретні умови підприємницької діяльності, зокрема – на толерантність населення до проявів економічної та соціальної активності. Так, «Частка приватних осіб, готових апробувати нові можливості... скрізь приблизно однакова... відсутність духу підприємництва в... «молодих» країнах є не природженою властивістю їх мешканців, а наслідком обмежень, що накладаються [13].

Розглядаючи проблеми взаємовідносин господарюючих суб'єктів та держави, Ф. Хайєк стверджує, що втручання органів влади погіршує умови економічної діяльності та результати, що досягаються. На думку Хайєка, втручання держави веде до придушення закону та його заміни низкою адміністративних приписів, норм та наказів. Ідеальний стан підприємницького середовища за Ф. Хайєком «конкурентний порядок», протилежний за змістом «упорядкованій конкуренції»: «Мета конкурентного порядку – змусити конкуренцію працювати, мета так званої «упорядкованої конкуренції» – обмежити дієвість конкуренції» [14].

Представники неокласичної теорії (О. Вільямсон та Р. Коуз) вважали підприємця суб'єктом, який робить вибір між ринковими (контрактними) відносинами та організацією діяльності підприємства. Останнє передбачає економію трансакційних витрат. У зв'язку з цією обставиною підприємництво стає особливим регулюючим механізмом, який сам створює особливе середовище, відмінне від створюваного державою та власне ринком.

Основоположники інституційної теорії (Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл) зосередили свою увагу інститутах, під якими вони розуміли певні стійкі форми економічної активності лише на рівні підприємства та індивіда. У їхньому представленні інститути являють собою звички, стереотипи мислення, традиції, які спрямовують, просувають та полегшують господарську діяльність економічних суб'єктів.

Так, Т. Веблен розглядає сучасне суспільство з позиції двох підходів: виробничого та ведення бізнесу. Під виробництвом він розумів сферу створення матеріальних благ, засновану на машинному виробництві. У цій сфері ведуть свою діяльність активні підприємці, менеджери, інженерно-технічні працівники, робітники. Всі вони прагнуть створити найкращі умови для розвитку виробництва і тому, Т. Веблен вважає їх представниками прогресу та активного зростання. Бізнес охоплює сферу грошового обігу, його цікавить виключно прибуток: «Мета та типовий результат діяльності у сфері бізнесу – накопичення багатства» [15]. Підпорядкування індустріальної системи цілям зростання грошового багатства, на думку Веблена, деформує її, викликаючи кризи недовиробництва та надвиробництва.

Таким чином, середовище бізнесу – це власне виробнича діяльність. З цією позицією можна погодитись, наголосивши, що матеріальною основою підприємницької діяльності є техніко-технологічне середовище.

У зв'язку з цією суперечністю Т. Веблен оголосив підприємців загрозою для існування економіки, оскільки вони не прагнуть стабільного виробництва, а провокують нестабільність на ринку для отримання більшого прибутку. У своїх роботах учений пише: «Цей клас бізнесменів зацікавлений в обуреннях системи, оскільки саме мінливість ситуації породжує доходи представників цього класу». Як бачимо, Т. Веблен, як і класики економічної теорії, фіксує нестабільність підприємницького середовища як його значущий елемент. Однак, на відміну від них, він вважає її не просто окремих випадком неминучих для будь-яких систем порушень взаємодії її

елементів, а результатом свідомих дій.

У наших дослідженнях ми виходимо з того, що невизначеність та ризик – об'єктивні характеристики підприємницького середовища, що не залежать загалом від їх персональних устремлень. У той самий час, не можна скидати з рахунків можливість низки бізнес-структур (особливо великих) свідомо викликати порушення у техніко-технологічних, економічних, соціальних підсистемах суспільства.

Цілком закономірно, що представники інституційної школи визнавали необхідність втручання держави у ринкові відносини, пропонуючи різні способи «соціального контролю» діяльності підприємців. Т. Веблен пропонував програму передачі влади інженерно-технічної інтелігенції з подальшим контролем виробництва. Дж. Коммонс наполягав на необхідності посилення ролі держави в економіці, вважаючи, що уряд зможе збалансувати інтереси різних верств суспільства. У. Мітчелл виділив державні інститути контролю та регулювання підприємницької діяльності і повністю поділяв ідею про необхідність державного регулювання економіки, оскільки будь-яка діяльність схильна до фізичних, психологічних, політичних, економічних, соціальних впливів.

Таким чином, основоположники інституційного спрямування в економічній думці визнавали провідну роль інститутів в економіці та в підприємницькій діяльності, зокрема. У продовження ідей інституційної теорії щодо дослідження впливу різних інституційних умов на розвиток підприємництва, слід відзначити роботи У. Баумоля, який виділяв три види підприємницької діяльності: продуктивну, непродуктивну та деструктивну. На думку У. Баумоля, інститути є важливим елементом економічної системи, оскільки забезпечують стимули для всіх видів економічної діяльності, а виникнення того чи іншого типу підприємництва залежить від тих інституційних умов, які склалися в суспільстві.

Тобто підприємництво та інституційне середовище здійснюють взаємний вплив один на одного. Так, «правила гри, що визначають відносні винагороди за різні види підприємницької діяльності, відіграють ключову роль у визначенні того, чи підприємницькі зусилля будуть розміщені у продуктивній чи непродуктивній сфері. Відповідно такі правила гри можуть впливати на інтенсивність зростання продуктивності економіки» [16]. Отже, у несприятливих інституційних умовах (тобто, коли стимули для продуктивного підприємництва слабкі), продуктивний внесок підприємців у суспільстві буде низьким.

Й. Шумпетер розглядав підприємницьку діяльність як основу функціонування економічних систем [17]. Цікавим є той факт, що Й. Шумпетер не вважає власність обов'язковим атрибутом підприємницької діяльності, точніше вона може бути «відокремлена» від неї. Важливо, щоб він був здатний до управлінської діяльності, мав творчий потенціал, прагнув досягнення успіху, впроваджував у господарську практику нововведення техніко-технологічної та організаційної якості. Тому, можна сказати, що підприємці створюють власне середовище – новаторського продукування та використання ресурсів в господарській діяльності.

Склад нових комбінацій Й. Шумпетер класифікує так:

- створення нового продукту або його нової якості;
- використання нового способу виробництва, зокрема, нового методу комерційного використання товару;
- освоєння нового ринку збуту (важливо, що Й. Шумпетер наголошує на освоєнні конкретного ринку галуззю чи країною. Неважливо, чи існував цей ринок взагалі чи ні);
- отримання нового джерела сировини для конкретного виробництва, незалежно від того, чому він не використовувався в даному виробництві;
- реорганізація підприємства, зокрема спрямована на досягнення монопольного становища чи підірив монополії конкурента.

Зазначені положення, що характеризують діяльність підприємця, докорінно змінюють уявлення про рівні суб'єктів, що формують підприємницьке середовище. Вирішальне значення має

нанорівень, оскільки носіями всіх «нових комбінацій» є конкретна людина-підприємець, а не підприємство загалом (мікрорівень). Таким чином, можна виділити чотири рівні суб'єктів, що формують і трансформують підприємницьке середовище: - макро- (національні органи влади); мезо- (органи влади та управління регіонами (провінціями та ін) та муніципальними органами)); мікро- (підприємства); нано- (підприємці).

Територіальна належність виробничих ресурсів та самих підприємств зумовлюють стан підприємницького середовища лише на рівні регіонів і конкурентоспроможність адміністративно-територіальних утворень. Остання обставина, у свою чергу, є важливим компонентом підприємницького середовища, яке формується на мезорівні. Саме тому регіональне виробництво через освоєння ресурсного потенціалу регіонів визначає стан регіонального підприємницького середовища.

Вище ми зазначали, що класиками економічної теорії виділено як один з найважливіших компонентів підприємницького середовища наявність та стан трудових ресурсів у місцях дислокації бізнесу.

Результативність підприємницької діяльності на мезорівні великою мірою залежить від розвитку регіонального підприємницького середовища. Бізнес функціонує в умовах, які сформувало та продовжує формувати середовище, що представляє сукупність різних суб'єктів та форм зв'язків між ними. Інакше висловлюючись, на діяльність підприємницьких структур істотно впливають як елементи довкілля, так і зв'язки між ними, сформовані у регіоні їх базування.

Висновки і перспективи.

Отже, економічний зміст підприємницького середовища є складною системою, що утворюється діями (функціями) суб'єктів п'яти рівнів.

Нанорівень представляють підприємці, які поєднують функції власника та управлінця; власники бізнесу; наймані керівники та працівники, які формують «техносферу». Склад їх функцій включає створення та розповсюдження «нових комбінацій» – інноваційний розвиток техніко-технологічної, організаційно-економічної та інституційної підсистем суб'єктів мікрорівня – організацій та об'єднань.

Мікрорівень представлений підприємствами; некомерційними організаціями, що взаємодіють із бізнес-структурами; професійні утворення, які об'єднують підприємців, працівників у сферах діяльності, пов'язаних з інтересами бізнес-структур. Склад їх функцій: вибір об'єктів підприємницької діяльності; визначення організаційно-правової форми, що впливає на конкурентну позицію підприємства; мобілізація власних та залучених матеріальних, фінансових, трудових ресурсів; вироблення пропозицій щодо вдосконалення взаємодії бізнес-структур з органами влади, інститутами громадянського суспільства, розвитку чи обмеження конкуренції.

Мезорівень представляють органи влади регіонального управління та органи місцевого самоврядування, які реалізують такі функції: встановлення порядку використання матеріальних та фінансових ресурсів регіону у межах своїх повноважень; визначення перспективних сфер розвитку бізнесу у регіоні та розробка документів стратегічного планування, спрямованих на їх ефективне використання; взаємодія з організаціями різного інституційного характеру з метою формування підприємницького середовища, що відповідає інтересам регіону.

Макрорівень представлений органами в структурі державної влади федерального рівня, які у сфері формування підприємницького середовища здійснюють створення та вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює підприємницьку діяльність з позицій: розвитку конкуренції на ринку; посилення конкурентних позицій національного бізнесу на світовому ринку; забезпечення сумлінності діяльності бізнес-структур щодо споживачів; активізації їх інноваційної діяльності у техніко-технологічній, організаційно-економічній та інституційній сферах; підтримки суб'єктів нано-та мікрорівнів.

Глобальний рівень представлений вищими органами влади держави, економічними

спілками, транснаціональними компаніями, економічними організаціями міжнародного рівня, що реалізують функції захисту інтересів національних бізнес-структур; об'єкти та характер конкурентних відносин; заходи та обсяги підтримки бізнесу.

Формування середовища розвитку підприємництва в повоєнний період відродження аграрної економіки буде вимагати розробки Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни на рівні держави та адміністративно-територіальних утворень, що передбачатиме впровадження в практичну площину програм пільгового оподаткування, грантової підтримки, тощо.

Список використаних джерел

1. Цюцюпа С. В. Економічна безпека України та її вплив на підприємницьке середовище. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2017. №1. С. 101-106.
2. Івасів І. І., Запухляк І. Б. Підприємницьке середовище та його роль у розвитку Прикарпаття. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 36(2). С. 23-28.
3. Василюшин Н. Є. Дослідження взаємозв'язку і взаємовпливу понять «підприємницьке середовище» та «підприємницький клімат». *Моделювання регіональної економіки*. 2013. №1. С. 92-98.
4. Ткаченко Т. П., Кавтиш О. П. Підприємницьке середовище функціонування малого бізнесу в Україні. *Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ»* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 9. С. 52-58.
5. Асаул А. Н. Войнаренко М. П. Организация предпринимательской деятельности: Учебное пособие. Санкт-Петербург – Хмельницький: Изд-во «Универ» ТУП, 2001. 392 с.
6. Гудзь Ю. Ф. Позиціонування підприємницького середовища в теоретичному полі економічної науки. *Наукові праці НУХТ*. 2009. №28. С. 120-122.
7. Мезенцева О. М. Створення сприятливого підприємницького середовища для ефективної діяльності малих підприємств. *Економічний простір*. №23/2. 2009. С. 260-265
8. Економічна теорія: підруч. / за ред. В. М. Тарасевича. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 784 с.
9. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. М. 1961.
10. Сэй Ж. Б. Трактат по политической экономии. Москва : Директ-Медиа, 2007. 67
11. Маршалл А. Принципы экономической науки. М. : Прогресс, Т. 2. 1993.
12. Фрідріх А. Гайек. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії ; переклад з англійської: В. Дмитрук. Київ: Аквион-Прес, 2000. 448 с.
13. Фрідріх А. Гаск. Конституція свободи. ; переклад з англійської: Мирослава Олійник та Андрій Королишин. Львів: Літопис, 2002. 556 с.
14. Фрідріх А. Гаск. Скорочена версія для журналу «Читацький оглядач» книги Шлях до кріпацтва ; переклад з англійської: ГО «Ціна держави». Київ: ГО «Ціна держави», 2016. 66 с.
15. Veblen T. The Socialist Economics of Karl Marx and His Followers. *The Quarterly Journal of Economics*. 1906. Vol. 20. №4. P. 575–595.
16. Баумоль Уильям. Микротеория инновационного предпринимательства ; пер. с англ. Юрия Каптуревского / под ред. Татьяны Дробышевой. Москва : Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. 420,
17. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу ; пер. з англ. В. Старка. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

Статтю отримано: 11.10.2022 / Рецензування 23.11.2022 / Прийнято до друку: 30.12.2022

Tetyana Ponedilchuk

Ph.D. (in Economics), Associate Professor

Department of

Bila Tserkva National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: komar.tv@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0622-4318

Tamara Prykhodko
Assistant Lecturer
Department of
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine
E-mail: prykhodko_tamara@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1802-441X

THEORETICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF ENVIRONMENT FOR ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. Effective development of the business environment is a key factor in the sustainable functioning of business structures. Entrepreneurial activity ensures the improvement of the social situation, solving problems related to the employment of the population, the level of income of its households, the income of regional and local budgets, levelling the centres of social tension. This determines the need for the formation of an entrepreneurial environment that ensures the improvement of the efficiency of business structures, the activation of factors of its development operating at the macro-, meso-, micro- and nano-levels.

Methods. The methodological and theoretical basis of the research is the scientific provisions of fundamental and applied research in the field of economic theory, strategic management, planning and work of domestic and foreign scientists of various branches of economic science, in which the fundamental theories of the formation of the environment for the development of entrepreneurship are given.

The results. The economic content of the entrepreneurial environment of the region as a complex system formed by the actions (functions) of subjects of five levels is clarified: the nano-level is formed by entrepreneurs who combine the functions of owner and manager; business owners; hired managers and employees who form the "technosphere"; the micro level is represented by enterprises and organizations interacting with them of a different institutional nature; the macro- and meso-level are formed by authorities of the corresponding levels and local self-government bodies; at the global level, the highest authorities of states, economic unions, transnational companies, economic organizations of the international level operate. The author's position is distinguished by the substantiation of the composition of the performed functions by objects of different levels that correspond to their social and economic and institutional nature, which allowed to determine the composition and nature of the influence of the factors of the development of the entrepreneurial environment of the region.

Discussion. The post-war period of development of rural areas will be carried out due to the activation of the entrepreneurial initiative of the population. Accordingly, there is a task to create a favourable environment for the activation of business entities, using the levers of state and local authorities, through the introduction of direct and indirect methods of state stimulation. The formation of an environment for the development of entrepreneurship in the post-war period of the revival of the agrarian economy will require the development of a Strategy for the development of entrepreneurial initiatives of war veterans at the level of the state and administrative-territorial entities, which will involve the implementation of preferential taxation programs, grant support, etc. in the practical sphere.

Keywords: entrepreneurship, environment, entrepreneurial activity, population, income.

References

1. Tsiutsiupa, S.V. (2017). Ekonomichna bezpeka Ukrainy ta yii vplyv na pidpriemnytske seredovyshe [Economic security of Ukraine and its impact on the business environment]. *Visnyk Kyivskoho instytutu biznesu ta tekhnologii* [Bulletin of the Kiev Institute of Business and Technology], 1, 101-106. (in Ukr.).
2. Ivasiv, I.I., & Zapukhliak, I.B. (2018). Pidpriemnytske seredovyshe ta yoho rol u rozvytku Prykarpattia [Entrepreneurial environment and its role in the development of the Carpathian region]. *Prychornomorski ekonomichni studii* [Black Sea Economic Studies], 36 (2), 23-28. (in Ukr.).
3. Vasylyshyn, N.Ye. (2013). Doslidzhennia vzaiemoviazku i vzaiemovplyvu poniat «pidpriemnytske seredovyshe» ta «pidpriemnytskyi klimat» [Investigation of the relationship and interconnection of the concept of «entrepreneurial environment» and «entrepreneurial climate»]. *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky* [Modeling of the Regional Economy], 1, 92-98. (in Ukr.).
4. Tkachenko, T.P., & Kavtysh, O.P. (2012). Pidpriemnytske seredovyshe funktsionuvannia maloho biznesu v Ukraini [Entrepreneurial environment of small business functioning in Ukraine]. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo univertsytetu Ukrainy «KPI» : zbirnyk naukovykh prats* [Economic Bulletin of the

National Technical University of Ukraine «KPI»: Collection of Scientific Papers], 9, 52-58. (in Ukr.).

5. Asaul, A.N., & Voynarenko, M.P. (2001). *Organizatsiya predprinimatelskoy deyatelnosti: Uchebnoye posobiye* [Organization of entrepreneurial activity: Textbook]. St. Petersburg-Khmel'nitsky : Izd-vo «Univer» TUP.

6. Hudz, Yu.F. (2009). Pozytsionuvannya pidpriemnytskoho seredovyscha v teoretychnomu poli ekonomichnoi nauky [Positioning of the business environment in the theoretical field of economic science]. *Naukovi pratsi NUKhT* [Scientific Works of NUHT], 28, 120-122. (in Ukr.).

7. Mezentseva, O.M. (2009). Stvorennia spryiatlyvoho pidpriemnytskoho seredovyscha dla efektyvnoi diialnosti malych pidpriemstv [Creation of favorable entrepreneurial environment for the efficient activity of small enterprises]. *Ekonomichnyi prostir* [Economic Space], 23/2, 260-265. (in Ukr.).

8. Tarasevych, V.M. (Ed.). (2006). *Ekonomichna teoriia: pidruchnyk* [Economic theory: Textbook]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury.

9. Smit, A. (1961). *Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv* [Research on the nature and causes of peoples wealth]. Moscow.

10. Sey, Zh.B. (2007). *Traktat po politicheskoy ekonomii* [Treatise on political economy]. Moscow : Direct Media.

11. Marshall, A. (1993). *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [Principles of economic science]. Moscow : Progress.

12. Fridrikh, A. Haiek (2000). *Pravo, zakonodavstvo i svoboda. Nove vyznachennia liberalnykh pryntsyviv spravedyvosti i politychnoi ekonomii* [Law, legislation and freedom. New definition of liberal principles of justice and political economy]. (V. Dmytruk, Trans). Kyiv : Akvilon-Pres.

13. Fridrikh, A. Haiek (2002). *Konstytutsiia svobody* [Constitution of Freedom]. (Myroslava Oliinyk, Andrii Korolyshyn, Trans). Lviv : Litopys.

14. Fridrikh, A. Haiek (2016). *Skorochena versiia dia zhurnalu «Chytatskyi ohliadach» knyhy Shliakh do kripatstva* [A short version of the book Path to serfdom for the magazine «Reader Viewer»]. (HO «Tsina derzhavy», Trans). Kyiv : HO «Tsina derzhavy».

15. Veblen, T. (1906). The Socialist Economics of Karl Marx and His Followers. *The Quarterly Journal of Economics*, 20, 4, 575–595.

16. Baumol, Uilyam (2013). *Mikroteoriya innovatsionnogo predprinimatelstva* [Microteoria of innovative entrepreneurship]. (Yuriy Kapturevskiy, Trans). Moscow : Izd-vo In-ta Gaydara.

17. Shumpeter, Y.A. (2011). *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidсотka ta ekonomichnoho tsykladu* [Theory of economic development. Investigation of income, capital, credit, interest and economic cycle]. (V. Starka, Trans). Kyiv : Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia».

Received: 10.11.2022 / Review 11.23.2022 / Accepted 12.30.2022

